

Makt och kraft

Den fråga som vi alla ställer till oss själva, utifrån vår mänsklighet, är central: vad kan jag göra, vad står i min makt? ”Vad står i min makt?” är en fråga som handlar om vilja, ansvar, handling, men också om oförmåga, maktlöshet och begränsning. Vi vet alla vad det innebär att vilja men inte kunna, eller att både vilja och kunna men inte få; vi vet alla vad det innebär när ens förmåga och vilja bryts ner av en annans vilja, osv. Vissa av oss vet det bättre än andra.

Jag vill i mycket korta drag inbjuda till en reflektion kring de två begrepp som fokuseras i det här sammanhanget, nämligen makt och kraft, från latinets *potestas* respektive *potentia*. Vad är makt egentligen, och hur förhåller det sig till kraft? Det här är ju två olika ord på svenska, och även om vi anar att de två har att göra med varandra så ser vi också att de inte riktigt har samma betydelse. När vi talar om makt, *potestas*, så ser vi naturligtvis en första betydelse som har med till exempel politisk makt att göra: regeringens makt, vem som har makten att besluta och genomdriva vissa saker, man kan tala om polismakt, juridisk makt, men också om folkmakt, envåldsmakt, osv. Kraft, däremot, är lite mera diffust: kraft, eller *potentia*, som förmåga att sätta någonting i rörelse, kraft som energi, naturkrafter, men också om ork, förmåga, kraft som någonting som genererar andra ting. Hur ska vi förstå den här kopplingen? Man kan säga att det alltid krävs ett visst mått av kraft för att en makt ska kunna etableras, att den kraftfulle alltid har en viss makt liksom den mäktige alltid har en viss kraft. På engelska står begreppen varandra så nära att de har samma ord: power betyder både kraft och makt. Det är alltså två begrepp som vi förstår som centrala i alla typer av etiska frågeställningar. Vad kan jag göra betyder både ”vad står i min makt att göra” och ”vad står i min kraft, dvs min förmåga, att göra”. Hur förhåller sig min kraft till olika former av makt som omger mig, formar mig och som jag själv kanske ofta utan att veta om det uppgår i, själv är med och utformar, deltar i. Till vilka maktsystem förhåller sig min kraft, vilken typ av maktsystem finns jag själv med i, osv.

Ofta tänker man sig att det finns en motsättning mellan makt och kraft. Det är inte heller så konstigt, ifall vi ser till olika historiska och politiska verkligheter: det ter sig ofta som om makten var något utomliggande, som finns där som något hotfullt eller i alla fall begränsande, som förhindrar oss från att utöva vår egen kraft: det finns, och har alltid funnits olika politiska eller religiösa makter som står i konflikt med våra egna krafter, med det som vi skulle vilja stod i vår egen makt. Att vi uppfattar saker och ting på det här viset är knappast förvånande utan snarare fullt naturligt och legitimt om vi ser till hur saker och ting utspelar sig runtomkring oss.

Emellertid tror jag att vi vinner på att ifrågasätta denna till synes uppenbara underordningen av kraft i förhållande till makt, och att vi kanske kan komma att vinna en ökad kraft i att närmare analysera vad kraft och makt egentligen är, hur de uppstår och vilket eller vilka förhållande de kan ingå gentemot varandra. Det finns ett antal filosofer som har ägnat sig åt just detta, ofta dem som sysslar med det som vanligen kallas politisk filosofi. En av dem är Spinoza, en 1600-talsfilosof som levde i Holland, och vars verk i stort handlar om att definiera människan som en sammansättning av olika krafter – fysiska och psykiska – som fungerar tillsammans på ett visst sätt, och som också fungerar gentemot varandra. Alla människor definieras, enligt Spinoza, enligt ett visst mått av kraft i en specifik sammansättning. Det är sedan beroende på den här sammansättningen som olika situationer uppstår när de olika individerna möts. När olika krafter möts, så uppstår det som vi kallar ”maktstrukturer”: en maktstruktur är alltså inget annat än ett möte mellan olika typer av krafter. Vad betyder det? Det som vi kallar makt är en viss, ofta ganska komplex sammansättning som bygger på olika krafter varav vissa

underordnas andra. Vi kan tala om det i olika termer: en fysiskt svagare kraft, till exempel, kan underordnas en annan, fysiskt starkare kraft: det är en maktstruktur. Men ofta är det inte så enkelt: våra fysiska krafter kan vara stora, men olika psykiska orsaker kan leda till att vi ändå underordnas. Om vi är rädda, eller saknar självförtroende, eller har övertalats att tro att det som sker är naturligt och ofrånkomligt, till exempel, så kan en fysiskt likvärdig eller till och med svagare kraft ändå få oss att underordna oss, osv. Om vi definierar vad makt är på det här viset har vi redan en möjlighet att börja fundera på hur vi själva egentligen förhåller oss till olika maktstrukturer: vi kanske kan börja analysera hur våra egna krafter samspelar med andra och varför vi underordnar oss vissa saker, kort sagt, vi kan börja tänka att det som händer och sker inte är självklart och ofrånkomligt, utan att det bygger på en mängd olika faktorer där vi själva alltid redan är inbegripna. Men det finns också något annat i den här tanken som förefaller mig vara av stor vikt. Det är att vi ur definitionen om makt som ett möte mellan olika krafter också kan förstå att det vi kallar makt inte är en ensam och självständig makt, utan att den alltid bygger på just det här samspelet. Mötet med en maktstruktur, av vilket slag den än är, handlar alltid om mig själv i förhållande till något. Makten behöver alltid det som den har makt över, eller utövar sin makt gentemot för att kunna sägas existera. En kung är inte kung utan sina undersåtar, en herre är inte herre utan den slav som han är herre över; en betvingande makt är bara betvingande om det finns någon eller något att tvinga, osv. Vi är med andra ord i själva verket aldrig maktlösa, eftersom vi själva alltid på ett eller annat sätt, omedvetet eller medvetet, ingår i det som vi kallar maktstrukturer. Makten är alltså aldrig något yttre eller främmande, ens när det i högsta grad förefaller så: vi är alla alltid redan inbegripna i det spel eller den interaktion där själva maktsituationen uppstår.

Det jag säger här kan säkert förefalla upprörande: naturligtvis handlar det inte om att säga att den förtryckte samarbetar med sin förtryckare och medvetet eller omedvetet godkänner hans makt eller ingår i den. I alla de vanvettiga och fruktansvärda maktstrukturer som omger oss på avstånd eller på mycket nära håll finns det alldeles uppenbart ett fullkomligt verkligt och illegitimt missbruk, förtryck, förnekande av de mest basala mänskliga och individuella rättigheterna: många är de som har en mycket personlig erfarenhet av detta. Emellertid ligger det en stark poäng i att analysera maktens och kraftens strukturer utifrån det här sättet, nämligen att vi inser, i första hand, att det vi kallar makten alltid i någon mån bygger på vår egen kraft just som underordnad, dvs att den inte sker helt utom räckhåll och på ett ofrånkomligt sätt. I det att vi analyserar vilka typer av maktstrukturer som vi ingår i och som vi konfronterar på olika sätt kan vi också komma att förstå var vår egen kraft ligger, och det är en förståelse som kan hjälpa oss att frigöra den, vägra låta den hjälpa till att definiera en förtryckande kraft, använda oss av den för att skapa ett annat system som bygger på en annan, rikare och mera rättvisande kraftsammanställning. Det vi gör då är inte bara ett ifrågasättande av de olika maktstrukturernas legitimitet, utan också en analys av hur dessa strukturer fungerar, vad de bygger på och hur de utövas. Frågan rör då vilka svagheter, rädslor, medgivanden och oförmågor som determinerar oss, och vilka av dessa som kan omvandlas till styrka, mod, viljanden och förmåga. Det är en uppgift inte bara för filosofer, utan i allra högsta grad för oss allihop, både offentligt och privat, och det är här som frågan ”vad kan jag göra?” kan få en ännu starkare innebörd.